

УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІЗИНГОВИХ ВІДНОСИН В ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У роботі досліджено ефективність лізингу в інвестиційній діяльності підприємств аграрного сектору й шляхи її підвищення. Доведено, що лізингові відносини варто розглядати як відносини щодо реалізації власності, максимізації доходу на підставі розподілу капіталу на капітал-власність і капітал-функцію шляхом використання механізмів оренди й кредитування.

Ключові слова: лізинг, інвестиційна діяльність, капітал-власність, капітал-функція, механізм оренди, механізм кредитування.

В работе исследована эффективность лизинга в инвестиционной деятельности предприятий аграрного сектора и пути ее повышения. Доказано, что лизинговые отношения следует рассматривать как отношения по поводу реализации собственности, максимизации дохода на основании деления капитала на капитал-собственность и капитал-функцию путем использования механизмов аренды и кредитования.

Ключевые слова: лизинг, инвестиционная деятельность, капитал-собственность, капитал-функция, механизм аренды, механизм кредитования.

The efficiency of leasing in investment activity of the enterprises of agrarian sector and a way of its increase is investigated. It is proved, that leasing relations should be considered as the relation concerning realization of the property, maximization of the income on the basis of division of the capital into the capital-property and capital-function by use of mechanisms of rent and crediting.

Keywords: leasing, investment, capital-property, capital-function, mechanism of the lease, credit mechanism.

Постановка проблеми. У процесі розгортання та поглиблення ринкових реформ у 90-х роках у сільськогосподарському виробництві України поряд із позитивними явищами та тенденціями (економічна свобода, зниження адміністративного тиску, плюралізм форм власності та різноманіття типів господарювання тощо) мали місце суттєві проблеми і труднощі.

Зокрема, значне порушення еквівалентності в обміні, диспаритет цін привели до неможливості здійснення не тільки розширеного, а й простого відтворення. Продуктивні сили, матеріально-технічна база занепадали та руйнува-

лись. Ступінь зносу активної частини основних виробничих фондів сільського господарства сягає 70–90%.

Такий стан матеріально-технічної бази нівелює переваги вітчизняного сільськогосподарського виробництва, що зумовлені сприятливими природно-кліматичними чинниками, насамперед природною родючістю чорноземів. Занепад матеріально-технічної бази знижує конкурентоспроможність аграрного сектору, зумовлює значні втрати вже вирощеного врожаю через неможливість вчасного та якісного проведення комплексу сільськогосподарських робіт, а

також збереження продукції та її глибокої переробки.

Негативні тенденції в розвитку аграрного виробництва призвели до фактичного припинення інвестиційного процесу в 90-х роках минулого століття і зумовили його недостатній динамізм останніми роками. Зупинити ці негативні тенденції, вийти на траєкторію високого і стійкого зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції неможливо без докорінної зміни інвестиційної політики, у т.ч. й перегляду деяких важливих її принципів.

У процесі ринкового реформування аграрного сектору з'явився новий елемент в економічних відносинах – лізинг. Він добре зарекомендував себе в багатьох країнах світу як ефективний інвестиційний інструмент. Стосовно сучасного стану підприємств аграрного сектору лізинг правомірно розглядати як важливу форму їх підтримки.

Проте масштаби використання лізингу і його роль у забезпеченні інвестиційного процесу та оновленні матеріально-технічної бази підприємств аграрного сектору не відповідають реальним потребам, наявним можливостям нашої економіки, що є одним із чинників її недостатнього зростання. Тому дослідження комплексу проблем, пов'язаних із використанням лізингу, пошук і обґрунтування найефективніших механізмів його застосування належать до найбільш актуальних і нагальних проблем аграрної економіки та господарської практики.

Аналіз літератури. Проблеми теорії та методології, сутність лізингу розглядаються в працях В.Горемікіна, Ю.Гринчук, Е.Кабатової, М.Лещенко, І.Школи та ін. Організаційно-економічні основи його застосування широко і глибоко досліджуються М.Антиповим, М.Васильєвим, В.Газманом, В.Грубим, В.Ковалевим, І.Костирком та ін. Проблеми удосконалення нормативно-правової бази аналізують А.Барабаш, М.Васильєв, О.Смирнова, Я.Усенко та ін. Специфічні особливості використання лізингових відносин у сфері АПК обґрунтовані в працях В.Андрійчука, П.Макаренка, В.Плаксієнка, А.Прокопенко та інших авторів.

Однак суперечливість методологічних і теоретичних підходів до трактування лізингу не сприяє розробці чітких і надійних методик визначення ефективності його використання. Тому в практиці господарювання цей важливий інструмент інвестиційного процесу застосовують за принципом проб та помилок.

Метою дослідження є вирішення теоретичних і методичних питань, що ставляться до удосконалення лізингових відносин в підприємствах аграрного сектору. Недостатнє дослідження

цих питань, їх актуальність, теоретичне і практичне значення зумовили вибір теми наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Лізинг доцільно розглядати як специфічну форму реалізації відносин власності. Ця форма, на відміну від інших, є не зовсім традиційною і стійкою. Нетрадиційність пов'язана з наростаючим процесом ускладнення відносин власності і полягає в тому, що вона виступає як синтетична, інтегральна категорія, така, що поєднує, інтегрує в собі низку інших, традиційних та найбільш глибоких форм реалізації відносин власності (володіння, користування, розпорядження та отримання доходу).

Лізингові відносини виникають, як правило, з приводу руху не предметів споживання, а засобів виробництва. В умовах товарно-грошових відносин і приватної власності засоби виробництва набувають форми капіталу, майна, покликаного і здатного зростати у вартісній формі, забезпечувати отримання доходу [1, с. 42].

Як менш глибока сутність другого порядку, лізинг правомірно трактувати як форму розмежування капіталу на капітал-власність і капітал-функцію. За лізингодавцем закріплюються функції капіталу-власності, а за лізингоотримувачем – капіталу-функції. Перший внаслідок цього процесу володіє і частково вилучає дохід, а другий – користується, розпоряджається і теж частково вилучає дохід.

Тому ми розглядаємо лізингові відносини як відносини стосовно реалізації власності, максимізації доходу на основі поділу капіталу на капітал-власність і капітал-функцію через використання механізмів оренди та кредитування.

Реформування аграрного сектору на ринкових засадах призвело до затяжної кризи, яка негативно позначилася на результатах функціонування і можливостях оновлення основного капіталу переважної більшості суб'єктів господарювання. Як наслідок, технічна оснащеність аграрного сектору України різко знизилася, хоча на початку 90-х років ХХ ст. вона наближалася до оптимального для тих умов рівня. За 1990–2009 рр. кількість тракторів зменшилася у 2,5; комбайнів – у 2,4; вантажних автомобілів – у 2,2 рази. Ступінь щорічного зносу основних засобів у десять разів перевищує їх оновлення.

Низький рівень технічного забезпечення аграрного виробництва призвів до ситуації, коли фактичні показники використання техніки перевищують не тільки нормативи, а й у п'ять–десять разів аналогічні показники розвинутих країн. Збільшення навантаження на одиницю сільськогосподарської техніки прискорює її фізичний знос, подовжує терміни виконання сіль-

ськогосподарських робіт, призводить до втрат врожаю, збільшує собівартість вирощеної продукції і зменшує прибутки підприємств. У результаті незадовільне фінансове становище суб'єктів господарювання призводить до неможливості фінансування інвестиційних проектів.

У 2009 р. порівняно з 2001 р. обсяги інвестицій у сільське господарство України збільшилися у 6 разів. Проте, цього далеко недостатньо для забезпечення розширеного відтворення. Адже для відновлення матеріально-технічної бази аграрного виробництва до рівня технологічної потреби необхідно щорічно придбати технічних засобів в обсязі 22–28 млрд.грн. протягом найближчих десяти років.

Основною перешкодою для вирішення цієї проблеми є хронічний дефіцит власних коштів. Для підприємств аграрного сектору життєво важливим є залучення зовнішнього фінансування. Розпочата у 2000 р. програма надання комерційними банками пільгових кредитів аграріям, хоча і призвела до поступового нарощування кредитування підприємств аграрного сектору, однак не вирішила проблеми забезпеченості агровиробників коштами. Банки орієнтовані на коротко та середньострокове кредитування прибуткових підприємств із позитивною кредитною історією і тому неспроможні забезпечити повноцінне інвестиційне та інноваційне кредитування підприємств. Суттєво не впливають на цей процес й іноземні інвестиції, частка яких у загальному обсязі інвестицій в основний капітал останніми роками не перевищує 4%.

Наявні методики оцінки ефективності лізингу не охоплюють усіх його аспектів. Тому ефективність альтернативних інвестиційних лізингових проектів запропоновано оцінювати за допомогою таких показників: чиста приведена вартість, індекс рентабельності інвестицій, дисконтований термін окупності інвестицій, дисконтована сума власних коштів, ступінь подорожчання техніки. Порівняльний аналіз кількісних показників ефективності інвестиційного лізингового проекту відбувається в умовах невизначеності, не враховує їх якісної оцінки.

Розширення практики застосування лізингу можливе за наявності достовірних критеріїв і методик його оцінки, що підтвердить ефективність застосування в інвестиційній діяльності.

В умовах загострення світової фінансової кризи необхідним є встановлення мінімального строку договору фінансового лізингу на законодавчому рівні. Адже вітчизняні лізингодавці, займаючи монопольне становище на ринку, прагнуть до укладання короткострокових лізингових угод, в односторонньому порядку встановлюють розміри авансових і лізингових плате-

жів. Це загрожує нівелюванням основних переваг лізингу і зростанням трансакційних витрат лізингодержувача.

Потребують урегулювання такі складові лізингового бізнесу, як вторинний лізинг, повернення предмету лізингу лізингодавцю, взаємовідносини між суб'єктами лізингових відносин у разі пошкодження предмета лізингу. Вважаємо за доцільне встановлення на законодавчому рівні мінімального розміру статутного фонду лізингової компанії, її обов'язкова реєстрація та ліцензування. Із розвитком ринкових відносин головна роль повинна перейти до економічних інструментів стимулювання лізингової діяльності, зокрема податків.

Саме через створення сприятливого податкового середовища лізинг швидко поширився у світі та утвердився як ефективний механізм фінансування інвестицій. Необхідно введення пільгового оподаткування операцій банківського кредитування, які носять інвестиційний характер і надаються лізинговим компаніям терміном від 5 років.

З останнього кварталу 2009 р. під впливом внутрішніх і зовнішніх причин ситуація у фінансовій сфері, а за нею і в економіці, різко погіршилась. Є всі підстави вважати, що із зануренням України у фінансово-економічну кризу настає новий етап становлення лізингових відносин. Він з усіх поглядів не є сприятливим. Різкі коливання обмінного курсу на валютному ринку, дестабілізація банківської системи і зростання відсоткових ставок за кредитами, вимивання фінансових ресурсів підприємств сфери матеріального виробництва, дефіцитність бюджету та прискорення інфляційних процесів неминуче зумовлять вже найближчим часом зменшення обсягів лізингової діяльності. А це, з позицій довгострокової перспективи, загальмує вихід із фінансово-економічної кризи.

Враховуючи те, що основою виходу з кризового стану завжди було і залишається оновлення основного капіталу, а також те, що в сучасних умовах лізинг у цьому процесі відіграє важливу роль, доцільно було б у рамках антикризових програм передбачити комплекс заходів щодо стимулювання лізингу.

Навіть незначна фінансова підтримка, в т.ч. й за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, дала б за умов обвального скорочення інвестиційного попиту значний мультиплікативний ефект і стримувала б його подальше зменшення, а в перспективі суттєво стимулювала розширення ємності ринку і збільшення обсягів виробництва.

В Україні спостерігається недостатній розвиток і використання інфраструктури ринку лі-

зингових послуг. Недосконалість інформаційного забезпечення, зокрема недостатність і суперечливість даних про стан ринку лізингових послуг в Україні, зумовлена значною мірою майже повною відсутністю даних про діяльність лізингодавців [2, с. 746].

Тому необхідним є запровадження обов'язкової статистичної звітності для юридичних осіб, що провадять лізингову діяльність, а також вдосконалення статистичної форми № 10-мех «Облік тракторів, сільськогосподарських машин і енергетичних потужностей» в частині використання техніки за лізингом.

Це дозволило б отримувати достовірні дані про оновлення активної частини основного капіталу підприємств аграрного сектору і забезпечити активний вплив держави на управління цими процесами, зменшити при цьому трансакційні витрати та оптимізувати інституційне середовище, що забезпечує діяльність цієї сфери.

Висновки. Оновлення матеріально-технічної бази агропромислового виробництва та його перехід на інноваційний шлях розвитку є найгострішими проблемами функціонування галузі та забезпечення її розвитку.

Вирішення цих проблем за умов скрутного фінансового становища можливе через застосування інноваційних проектів, реалізованих у вигляді лізингу. Проведене дослідження дозволило дійти до висновків та розробити рекомендації щодо підвищення ролі й значення лізингу в інвестиційній діяльності підприємств аграрного сектору.

Лізинг та комплекс економічних і правових відносин, що його охоплюють, є складними і багатограними явищами. Вони відносно нові й в зв'язку з цим ще недостатньо досліджені вітчизняною економічною наукою. Тому в практиці господарювання має місце недооцінка можливостей лізингу в інвестиційному процесі, технічному забезпеченні підприємств аграрного сектору як важливого напрямку їх розвитку.

Основними чинниками, що стримують розвиток лізингу в підприємствах аграрного сектору України, є: нестабільна макроекономічна ситуація і недостатня увага держави до проблем аграрного виробництва; висока вартість лізингових послуг внаслідок обмеженості доступу лізингодавців до дешевих фінансових ресурсів; низька кредитоспроможність агровиробників; обмеженість кола об'єктів заставних операцій через недостатній розвиток земельного ринку; низький рівень якості вітчизняної техніки та орієнтація високорентабельних підприємств на закупівлю імпортової сільськогосподарської техніки й обладнання тощо.

Вважаємо необхідним внести в статистичну звітність № 10-мех «Облік тракторів, сільськогосподарських машин і енергетичних потужностей» дані про лізингову діяльність для юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яріш О. В. Деякі аспекти інвестиційної діяльності в умовах реструктуризації економіки / О. В. Яріш, Г. П. Скляр // Реструктуризація економіки та інвестиції в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Частина I. – Чернівці, 1998. – С. 41–47.
2. Коробков Д.В. Разработка стратегии изменения инвестиционной привлекательности предприятия / Д.В. Коробков // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Випуск 193. – В 5 т. – Т. 3. – С. 746–751.
3. Маловичко А.С. До питання про науковий підхід в організації ризик-менеджменту на підприємствах / А.С. Маловичко // М.І. Туган-Барановський – видатний вчений-економіст. Спадщина та новації: матер. міжнар. наук.-пр. конф. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – Т. II. – С. 196–198.
4. Топішко Т.І. Лізинг як пріоритетний інструмент запровадження інвестицій та інновацій на підприємствах АПК / Т.І. Топішко // Економічний простір : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – № 13. – С. 277–282.